

MUSTAFA DEDOVIĆ*

Operacija NATO-a u Bosni i Hercegovini "Deny Flight"

Apstrakt

Operacija "Deny Flight" predstavljala je NATO-ov odgovor na sukobe u Bosni i Hercegovini, započevši 12. aprila 1993. godine s ciljem sprovođenja UN-ove zone zabrane letenja. Tokom više od dvije godine, operacija je evoluirala, proširujući svoju misiju na pružanje bliske zračne podrške UN trupama i izvođenje prisilnih zračnih udara u Bosni i Hercegovini. Sa 12 članica NATO-a uključenih i 100.420 izvršenih letova do završetka 20. decembra 1995. godine, "Deny Flight" je igrala značajnu ulogu u oblikovanju Bosanskog rata i same NATO alijanse. Ova operacija označila je prvi borbeni angažman u povijesti NATO-a, istovremeno pokazujući prilagodljivost saveza u posthladnoratovskoj eri. Saradnja između UN-a i NATO-a, iako je postavila temelje za buduće zajedničke operacije, također je izazvala napetosti, posebno nakon uzimanja UN-ovih mirovnih snaga kao talaca kao odgovor na NATO bombardovanje. "Deny Flight" je uspješno spriječila značajnu upotrebu zračnih snaga u Bosni i Hercegovini, otvarajući put kasnijoj važnijoj NATO operaciji, "Deliberate Force", koja je odigrala ulogu u okončanju rata.

Ključne riječi: NATO, UN, Deny Flight, rat u BiH, vojne intervencije, Rezolucije UN-a

Abstract

The operation "Deny Flight" represented NATO's response to the conflicts in Bosnia and Herzegovina, starting on April 12, 1993, with the aim of enforcing the UN's no-fly zone. Over the course of more than two years, the operation evolved, expanding its mission to provide close air support to UN troops and conduct coercive air strikes in Bosnia and Herzegovina. With 12 NATO member states involved and 100,420 flights completed by its conclusion on December 20, 1995, "Deny Flight" played a crucial role in shaping the Bosnian War and the NATO alliance itself. This operation marked NATO's first combat engagement in history, demonstrating the alliance's adaptability in the post-Cold War era. While the cooperation between the UN and NATO, though laying the groundwork for future joint operations, also caused tensions, especially after the taking

*Mustafa Dedović, Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, Franje Račkog 1, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, e-mail adresa: dedovic.mustafa98@gmail.com

of UN peacekeeping forces as hostages in response to NATO bombing. "Deny Flight" successfully prevented significant use of air power in the Bosnian war, paving the way for the subsequent key NATO operation, "Deliberate Force," which played a role in ending the conflict.

Key words: NATO, UN, Deny Flight, War in Bosnia and Herzegovina, , military interventions, UN Resolutions

Uvod

Od završetka Hladnog rata, zone zabrane letenja počele su se razvijati kao jedna od političkih metoda za suočavanje s "problematičnim" državama. Ideja je da se tim vladama zabrani korištenje zračnih snaga u ratu ili transportu. Ovo je, prije svega, zato što je to možda najograničeniji način upotrebe vojne sile kao kaznene mjere. U poređenju s ostalim oblicima vojne intervencije, uvođenje zone zabrane letenja, obično nosi relativno nizak nivo rizika za sile koje ih primjenjuju, posebno kada se primjenjuju protiv vojno inferiornog protivnika. Međutim, kao aktivna primjena vojne moći, zone zabrane letenja, obično stvaraju snažniji dojam u poređenju s političkim vrstama pririsaka poput ekonomskih sankcija. U kontekstu rata u Bosni i Hercegovini, ali i involviranosti UN-a i NATO-a, itekako se može govoriti o takvoj postavci i ideji zone zabrane leta, posebno onog trenutka kada zabrana zone leta preraste u otvorenu zračnu intervenciju NATO-ove avijacije.

Kada se raspravlja o zračnim intervencijama NATO snaga u Bosni i Hercegovini, obično se misli na operaciju "Deliberate Force", koja je doprinijela okončanju krvavog rata. Posljedice takvog shvatanja odražavaju se i u znanstvenim radovima na području zemalja nasljednica Jugoslavije. Domaća historiografija nije se bavila ovom temom. Operacija je odigrala važnu ulogu u oblikovanju i toku rata u Bosni i Hercegovini. U sklopu operacije došlo je do prvog borbenog angažmana u historiji NATO-a, odnosno prve borbene upotrebe borbenih aviona NATO-a u zračnom prostoru Bosne i Hercegovine 28. februara 1994. godine, a u aprilu 1994. godine, avioni NATO saveza prvi put su bombardovali kopnene ciljeve u operaciji blizu Goražda. Ovi sukobi su pokazali da se NATO postepeno prilagođava periodu nakon Hladnog rata.

Dodatno pitanje kojim se bavi ovaj rad jeste, na koji način se može posmatrati NATO-ova involviranost u ratu i da li postoje jasne razlike između

prethodnih operacija u nivou angažiranosti? S obzirom na to da je riječ i o prvom vojnom sučeljavanju NATO-a, kakve je lekcije NATO naučio iz toga? Konačno, glavno pitanje koje ovaj rad ispituje jeste, da li je operacija “Deny Flight” uspjela realizovati svoje političke ciljeve?

Literatura za pisanje ovog rada je ograničena na knjige i članke vojne proviniencije. U prvom redu radi se o radovima na engleskom jeziku koje su pisali stručnjaci iz domene ratne avijacije SAD. U bosanskohercegovačkoj historiografiji se niko ovom temom nije detaljnije bavio, osim sporadičnih pominjanja pojedinih NATO intervencija u zraku i na kopnu, ali detaljnijih opisivanja operacije nije bilo. Nešto konkretnije Bojan B. Dimitrijević bavio se ovom temom u knjizi “Vazdušni rat nad Republikom Srpskom i Republikom Srpskom Krajinom”. Izvorna građa je ograničena na brojne Rezolucije UN-a koje nisu imale stvarnog efekta na terenu i na dokumentaciju NATO-a koja se objavljivala u formi saopćenja za javnost. Korišteni su i medijski izvještaji New York Timesa, čiji su izvjestitelji opširno opisivali NATO-ove intervencije i u najsitnije detalje.

Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a i učešće NATO-a

Početak sukoba, NATO pakt nije bio direktno involviran u rat u Bosni i Hercegovini, ali je bio u službi svojevrstnog arbitra koji je ograničavao domet ratnih razaranja, odnosno bio je zadužen da se rat ne prenosi na susjedne zemlje te da ne ugrožava sigurnost ostatka Europe. Prije nego što je NATO postao glavni instrument za sprovedbu sile na ratištima bivše Jugoslavije, UNPROFOR je izvršavao odluke Vijeća sigurnosti. Kako je rat trajao, tako su i NATO snage postepeno intenzivirale svoje učešće. Dana 29. juna 1992. godine, Vijeće sigurnosti UN-a je Rezolucijom 761 odlučilo da obezbijedi mirovne snage za zaštitu protoka humanitarne pomoći na sarajevskom aerodromu, pod zaštitom UNPROFOR-a.¹ Srpske trupe su započele povlačenje sa Sarajevskog aerodroma 29. juna i predale ga pod kontrolu UNPROFOR-ovim snagama. Na samom aerodromu, osim francuskih snaga UN-a, nijedan od predviđenih uslova iz UN-ovog plana o sigurnom preuzimanju, kako je definisano sporazumom sa stranama na terenu usvojenim od Vijeća sigurnosti, nije bio ispunjen. Srpskoj strani je postavljen 48-satni ultimatum da ispuni ove uslove.² NATO

¹ UN Security Council, Resolution 761, Distr. GENERAL, S/RES/761, 29. June 1992.

² Šadinlija 2018, 121.

pakt je uključio svoje pomorske kapacitete za vrijeme operacije "Maritime Monitor"³ čiji je operativni fokus bio na sprovođenju sankcija nametnutih Jugoslaviji, kako je propisano rezolucijama Vijeća sigurnosti UN-a 713⁴ (1991) i 757⁵ (1992). Operacija je u međuvremenu nastavljena u nešto širem obimu i pod novim nazivom. Ovaj put je NATO uključio i svoje vazduhoplovne resurse. To se posebno ističe korištenjem aviona sa sistema zračnih upozorenja i kontrole (AWACS)⁶ kako bi podržali operaciju "Sharp Guard"⁷

Odlukom Savjeta sigurnosti UN-a izraženom u Rezoluciji 781 od 9. oktobra, uspostavljena je zabrana vojnih letova u zračnom prostoru Bosne i Hercegovine. Zabrana nije obuhvatala letove UNPROFOR-a niti druge letove koji su pružali podršku UN-ovim operacijama, uključujući humanitarnu pomoć. Rezolucijom se naložilo UNPROFOR-ovim snagama nadgledanje poštivanja ove zabrane, što je uključivalo i postavljanje posmatrača na aerodromima na teritoriji bivše Jugoslavije.⁸ Također, zemlje članice UN-a pozvane su Rezolucijom da putem regionalnih agencija ili sporazuma, preduzmu sve potrebne korake za pružanje pomoći UNPROFOR-u putem tehničkog nadgledanja i drugih sredstava, s ciljem ostvarivanja zahtjeva propisanih Rezolucijom. Primjenom ovih koraka, UNPROFOR je prije nastavka mirovnih pregovora u oktobru u Bosni i Hercegovini već imao preciznije postavljene ciljeve: olakšavanje dostave humanitarne pomoći i stvaranje uvjeta kako bi pregovori bili uspješni.⁹

³ NATO: STANAVFORLANT PARTICIPATION IN OPERATION MARITIME MONITOR, Press Release(92)68, 1992-08-27.

⁴ UN Security Council, Resolution 713, Distr. GENERAL, S/RES/713, 25 September 1991.

⁵ UN Security Council, Resolution 757, Distr. GENERAL, S/RES/754, 30 May 1992.

⁶ AWACS predstavlja zračni radarski sistem osmišljen za prepoznavanje aviona, brodova, vozila, raketnih projektila i drugih potencijalnih prijetnji na velikim udaljenostima. Ujedno, obavlja upravljanje i kontrolu taktičkog prostora tijekom zračnih sukoba pružanjem informacija i usmjeravanjem prijateljskih lovačkih i napadačkih aviona. AWACS jedinice koriste se i za obavljanje zračnog nadzora nad kopnenim i pomorskim ciljevima te često izvode upravljanje i kontrolu taktičkih operacija. Više o tome u: Neufeld 1997, 256–276.

⁷ Od sredine juna 1993. do oktobra 1996. godine, Zapadnoeuropska unija i NATO zajedno su sproveli pomorsku operaciju pod nazivom "Sharp Guard" protiv Crne Gore i Srbije s ciljem provođenja UN-ove zabrane naoružanja i ekonomskih sankcija. Operacija se odvijala u Otrantskom moreuzu i Jadranskom moru. Zemlje čije su snage vršile ovu operaciju su Belgija, Kanada, Danska, Francuska, Njemačka, Grčka, Italija, Nizozemska, Norveška, Portugal, Španija, Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Američke Države. Više od 74.000 brodova je bilo provjereno, 6.000 ih je pregledano na moru, a više od 1.400 je usmjereno prema luci radi inspekcije. Više o tome u: Wentz 2002, 21–22.

⁸ UN Security Council, Resolution 781, Distr. GENERAL, S/RES/781, 9 October 1992.

⁹ Šadinlija 2018, 300.

NATO je bio aktivan u sprovođenju Rezolucije 718 nadzirući zračni prostor iznad Bosne i Hercegovine kroz sličnu operaciju "Sky Monitor". Do aprila 1993. godine, NATO je zabilježio preko 500 slučajeva kršenja zračnog prostora. Ovo ignoriranje UN-ovih rezolucija zajedno s nastavkom žestokih sukoba širom Bosne i Hercegovine dovelo je do Rezolucije Vijeća 816,¹⁰ koja je uputila nacije, posebno one unutar NATO saveza, da preduzmu aktivnije mjere za kontrolu neovlaštenih letova iznad Bosne.¹¹ Operacija "Deny Flight" zvanično je počela 12. aprila 1993. godine nakon donošenja Rezolucije 816.¹²

NATO je je s operacijom "Deny Flight" označio novu prekretnicu u historiji svog postojanja. Tokom narednih mjeseci NATO i UN su dodali dodatna zaduženja u okviru ciljeva operacije, uključujući blisku zračnu podršku za zaštitu pripadnika UN-a, ofanzivnu zračnu podršku za "kažnjavanje" svih onih strana u ratu koje krše rezolucije Savjeta sigurnosti UN-a. Kako bi se stvorili operativni preduslovi za izvršenje zadataka, avijacija NATO-a je morala neutralisati protuzračnu odbranu Vojske Republike Srpske. Za koordinaciju prilikom trajanja operacije, a posebno za identifikaciju ciljeva za napad u ovim misijama, NATO je također aktivirao zajednički odbor za koordinaciju ciljeva, sastavljen od viših zvaničnika NATO-a i UN-a.¹³

Izvođenje operacije "Deny Flight"

Vojska Republike Srpske (VRS) je imala relativno malu zračnu flotu ali i protivzračnu odbranu (vazduhoplovstvo i protivzračna odbrana) s otprilike 2000 vojnika ukupno (ne računajući pomoćne komponente iz Jugoslavije). Snage VRS-a su raspolagale sa oko dvadeset jugoslovenskih aviona J-21 "Galeb" / "Jastreb" i J-22 "Orao" lakih lovačkih bombardera. Navedeni avioni nisu predstavljali nikakvu opasnost po NATO-ove zračne snage, jer je ipak bila riječ o zastarjelim modelima Jugoslovenske narodne armije, dok s druge strane su se nalazili najsavremeniji lovci četvrte generacije. Za snage Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH) i ovakvi avioni su često predstavljali velike probleme zbog nedovoljnog stepena opremljenosti protivzračne odbrane. Čak i za vrijeme operacije "Deliberate Force" zračne snage VRS-a nisu predstavljale

¹⁰ UN Security Council, Resolution 816, Distr. GENERAL, S/RES/816, 31 March 1993.

¹¹ Novaković 2010, 34.

¹² O'Beale 2012, 29.

¹³ Owen 1997, 9.

nikakav izazov za lovačke eskadrole NATO-snaga. Ono što je ranije pomenuto jeste da je za VRS-ove operacije na terenu bila od izuzetnog značaja mala flotila vojnih helikoptera. Ta relativno mala snaga je uključivala otprilike petnaest transportnih Mi-8 i još šetnaest *gazelle* lakih jurišnih / izviđačkih helikoptera.¹⁴

Iako su UN-ove rezolucije zabranile sve letove iznad Bosne i Hercegovine, odluka koja je donesena u Savezničkim snagama južne Europe (AFSOUTH)¹⁵ i odobrena na višim instancama je suzila opseg operacije "Deny Flight" na presretanje aviona s fiksnim krilima. Svi akteri u ratu su i dalje koristili helikoptere u raznim ulogama, često označavajući crvenim krstom one helikoptere koji su zapravo bili uključeni u taktičku opskrbu i druge misije. Iako su američki i NATO zvaničnici tvrdili, s pomalo neuvjerljivim izjavama, da helikopterski letovi nisu imali vojni značaj, dopušteno im je da se nastave zbog opravdanog straha da bi se, u slučaju obaranja jednog od njih, brzo stvorili lažni dokazi o humanitarnoj misiji, što bi potencijalno prouzrokovalo veliki problem za NATO savez.¹⁶

Problem helikoptera koji su narušavali zabranu leta se nastavio. Mark A. Bucknam u svojoj knjizi prenosi iskustva generala Scotta D. Chambersa koji navodi da je zabrana leta za helikoptere bila učinkovita u samo prvih 100 presretanja, nakon čega su helikopteri počeli sve manje obraćati pažnju na upozorenja NATO-a, na koncu otvoreno kršeći zonu zabrane leta.¹⁷ Uz priloženo, NATO-ova avijacija je imala dodatne probleme kod helikoptera, jer je gustina patrolirajućih snaga bila nedovoljna da omogući brze akcije presretanja protiv kratkih helikopterskih letova.¹⁸

Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a 836 donesena je 4. juna 1993. godine kao odgovor na borbe koje su inicirale snage VRS-a. NATO je ovom Rezolucijom morao pružiti značajniju podršku iz zraka u ali i oko sigurnih zona kako bi podržao UNPROFOR u izvršenju svog mandata.¹⁹ UN je ovlastio dodatne snage kako bi pomogle u implementaciji rezolucije. Navedene snage su i dalje bile slabo

¹⁴ Schinella 2019, 17.

¹⁵ Allied Joint Force Command Naples.

¹⁶ Owen 2000, 19.

¹⁷ General Chambers je objasnio da bi, ako NATO avijacija obori helikopter: 1) ispostavilo se da je to pogrešan helikopter, 2) ako bi srušili ciljani helikopter, desilo bi se da padne na mjesto gdje se nalaze civili, 3), čak i ako se misija uspješno izvrši i neutrališe ciljani helikopter, ne bi imalo značajan utjecaj na vojne operacije zaraćenih strana, a sve strane su provodile neovlaštene letove helikoptera. Više u: Bucknam 2003, 63–64.

¹⁸ Mueller 2013, 6.

¹⁹ UN Security Council, Resolution 836, Distr. GENERAL, S/RES/836, 4 June 1993.

naoružane, brojčano slabije i ograničene u kapacitetima odbrane. Krajem juna, Sjevernoatlansko vijeće je naredilo NATO-u da počne s planiranjem za eventualne zračne udare u i oko sigurnih zona kako bi proveli izvršenje Rezolucije 836 i pružili adekvatnu zračnu podršku UNPROFOR-u. Do augusta, plan operacije "Deny Flight" je bio modifikovan kako bi omogućio bolju zračnu podršku UNPROFOR-u, ali i zračne udare unutar Bosne i Hercegovine uz odobrenje UNPROFOR-a. Kompleksan NATO-ov komandni lanac je išao od borbenih aviona, preko zračne komande i kontrole C-130 aviona, do Centra za operacije zračnog prostora u Vicenzi u Italiji, gdje je komandant zračne komponente kombinovanih snaga bio odobravajuća instanca za korištenje ubojnih sredstava.²⁰

Drugi lanac komande vodio je od UNPROFOR-ovog kontrolora zračne podrške na terenu preko Centra za operacije zračne podrške u Kiseljaku, a zatim do Zagreba. Tamo je komandant UNPROFOR-a imao pravo da zatraži od UN-a u New Yorku dozvolu za upotrebu ubojnih sredstava. Sedmosatna razlika u vremenu između New Yorka i Bosne i Hercegovine bila je uzrok dodatnih problema u koordinaciji. Suštinski, dobivanje odobrenja za izvođenje zračne podrške u pravom momentu pokazalo se gotovo nemogućim. Do 1994. godine, u pokušaju pojednostavljenja procesa, generalni sekretar UN-a, Butros Butros-Ghali, delegirao je ovlasti za puštanje u rad svog posebnog izaslanika u Bosni i Hercegovini, Yasushija Akashija. Većina zračnih operacija u podršci UNPROFOR-u na terenu trebala je biti izvedena odmah kada se borba odvijala, a oba lanca komande bila su nezgrapna za brzu i odlučnu akciju.²¹ Predsjednički kandidat Bill Clinton energično se zalagao za veće uključivanje Sjedinjenih Američkih Država u rat u Bosni i Hercegovini. Kako su prvi medijski izvještaji o logorima u BiH izlazili krajem jula, Clinton je otvoreno podržavao da se u Bosni i Hercegovini započne sa zračnim udarima radi pomoći humanitarnim organizacijama. Pozivao je i na odgovarajuću vojnu podršku od strane SAD u tom naporu.²²

Uz sve napore da se uspostavi bolja komunikacijska povezanost između NATO-a i UN autoriteta koja je pogodna za gotovo trenutačno prenošenje informacija i komandi, pronađeno rješenje je previše komplikovano i zamršeno da zadovolji operativne potrebe "Deny Flighta". Drugim riječima, u vremenu kada se zahtjev obrađuje, prijetnja na terenu nestaje. S druge strane, svi saveznici

²⁰ O'Beale 2012, 34.

²¹ Irvin 1995, 5-7.

²² Power 2002, 5-6.

NATO-a su se složili da Ujedinjeni narodi moraju zadržati konačnu odluku o tome hoće li NATO avioni izvoditi zračne udare i kada će biti izvedeni.²³

Dakle, vojni protokol NATO-a za izvođenje ove operacije je poprilično strog ali i komplikovan zbog dvojne komande. Važan poticaj za promjenu praksi NATO-a ali i Vijeća sigurnosti UN-a bilo je loše iskustvo dvostrukog ključa komandovanja s UN-om u operaciji "Deny Flight", nakon toga, članice NATO-a su insistirale na ujedinjenoj strukturi komandovanja u bilo kojim budućim operacijama, a fokus na prilagođavanju NATO-ove komande misijama nakon Hladnog rata povećao je uticaj onih koji su inzistirali na promjeni.²⁴ Uz navedeno, zahtjevi jedne strane su često bili odbijeni nakon inicijalnih intervencija, što je dovodilo do nevjerodostojnosti prijetnje na terenu.²⁵

Uvažavajući zabrinutost zemalja članica čije trupe učestvuju u ovoj operaciji, da bi ozbiljniji zračni napad rezultirao nekom vrstom odmazde. NATO-ovoj avijaciji bilo je zabranjeno da napada civilne avione i objekte na zemlji, čak i ako bi bili napadnuti od istih. Vojni avioni su imali zadatak da presretnu bilo koji avion koji bi narušio zračni porstor. U slučaju da avion odbije napustiti zračni prostor, NATO avioni su dužni otvoriti vatru koja predstavlja upozorenje. Tek u slučaju ako vojni avion nastavi odbijati da postupi po naređenju, NATO-ovi avioni su imali dozvolu da obore avion.²⁶ Budući da je Vojska Republike Srpske posjedovala daleko najveći zračni arsenal u Bosni i Hercegovini, jasno je da je operacija bila usmjerena protiv njih.²⁷ Dana 28. februara 1994. godine, američki lovci F-16 u misiji nadzora zabrane letenja iznad Bosne i Hercegovine oborili su pet aviona Srpske vojske Krajine (SVK). Osim što su navedeni avioni SVK-a kršili zabranu leta, izvršili su zračni napad na pogone namjenske industrije u Bugojnu i Novom Travniku.²⁸ Operacija je trebala biti prekinuta u slučaju pojave NATO-ovih aviona. Naime, ujutro 28. februara, piloti i avioni bili su spremni za misiju na aerodromu Udbina: šest J-21 Jastreb aviona iz 105. brigade Srpske Vojske Krajine i dva J-22 Orao iz 92. brigade VRS. Pukovnik Uglješa Peulić iz Komande vazdušne i protivvazdušne odbrane (V i PVO) VRS rukovodio je akcijom. Osam aviona je poletjelo u šest ujutro, šest Jastreba letjelo je u tri para,

²³ Corsini 1995, 6–7.

²⁴ Wallander 2000, 719.

²⁵ Giba 2017, 16.

²⁶ Leurdijk 1996, 72.

²⁷ Owen 1997, 12.

²⁸ Šadinlija 2018, 486.

dok su Orlovi pratili. U rejonu Ključa, formacija se podigla na višu visinu. U 6:21 NATO AWACS sistem primjetio je šest letjelica jugoistočno od Banja Luke, a par F-16 lovaca krenuo je u presretanje. Pilotima je javljeno da su F-16 u blizini, ali su Jastrebovi nastavili s napadom. Jastrebovi su pogodili fabriku "Bratstvo" u Novom Travniku, dok su Orlovi ciljali fabriku "Slavko Rodić" u Bugojnu. Tokom napada dva F-16, četiri jastreba su uništena, dok je peti pao zbog oštećenja.²⁹

Nedugo nakon prve intervencije, ratna avijacija NATO-a će imati novi angažman, ovaj put u Goraždu. Vojska Republike Srpske je izvela napadnu operaciju na zaštićenu zonu Goražda pod nazivom "Zvijezda-94".³⁰ Za vrijeme ove operacije, koja je započela 29. marta 1994. godine, snage VRS zauzele su teritoriju duž desne obale rijeke Drine, rubna naselja Goražda te stekle kontrolu nad najvažnijim objektima duž lijeve obale, uključujući i područje doline Prače. Također, snage VRS ušle su u periferna naselja Goražda.³¹ Kada je otpočeo artiljerijski napad na Goražde i njegovu okolinu, UN i zapadni lideri su izrazili zabrinutost za sudbinu UN-ovog i međunarodnog osoblja stacionisanog tamo, kao i za sam grad. Kako bi upozorili VRS, provedena su dva zračna udara NATO-a, prva u njegovoj historiji, protiv ciljeva VRS 10. i 11. aprila.³² Snage VRS-a su izvršile odmazdu tako što su zarobili veliki broj UN-ovog osoblja (oko 200) na teritoriju pod njihovom kontrolom.³³

²⁹ Dimitrijević 2017, 182–184.

³⁰ Prema izjavi generala Mustafe Hajrulahovića, Vojska Republike Srpske je angažovala oko 9.600 vojnika, nekoliko desetina tenkova, 11 oklopnih transporterata, 42 haubice, 120 minbacača i niz protivavionskih topova koje koriste na terenu. Chuck Sudetic (April 4 1994). "Serbs press Attack on Muslims in Gorazde", The New York Times.

³¹ Šadinlija 2018, 515.

³² "Zvaničnici Ujedinjenih nacija su saopštili da su dva aviona modela F-16C, koja su bila stacionirana u bazi NATO-a u Avianu (Italija), izvršavala patroliranje iznad teritorije Bosne. U tom trenutku, naredba za napad je stigla od strane centralnog komandnog centra NATO-a, nakon što je prethodno primljen zahtjev od Ujedinjenih nacija. Ovu informaciju su potvrdili predstavnici kako Ujedinjenih nacija, tako i NATO-a. Napad je izvršen 10/11. aprila na položaje VRS-a blizu Goražda, nakon što su srpske snage odbile UN-ove zahtjeve za povlačenje i nastavile napredovati prema gradu, intenzivirajući pritom granatiranje gusto naseljenih civilnih područja. Ovaj zračni napad predstavlja prvi put da su ratni avioni NATO-a angažirani za napade na srpske kopnene položaje tokom rata. UN-ovi zvaničnici su istakli da ova akcija postavlja pitanja o daljem tijeku bitke. Nakon zračnog napada, predsjednik Clinton iz Washingtona je pozvao Srbe da prihvate dogovoreno rješenje i naglasio da su Sjedinjene Države spremne koristiti zračne snage ako to zatraže Ujedinjene nacije i NATO, kao što je bilo slučaj danas. Pentagon je potvrdio da su F-16C avioni bacili tri bombe." Više o tome u: The New York Times, CONFLICT IN THE BALKANS: THE ATTACK; 2 NATO JETS BOMB THE SERBS BESIEGING A BOSNIAN HAVEN; U.S. WARNS OF MORE STRIKES, By Chuck Sudetic, April 11, 1994.

³³ Balkan Battlegrounds 2002, 232.

Za vrijeme ovih dešavanja srušen je i prvi avion NATO avijacije. Britanski lovac "Sea Harrier" koji je uzletio sa nosača aviona HMS "Ark Royal" je pokušavao da izvrši napad na tenkove VRS-a koji su napadali na Goražde, oboren je 16. aprila projektilom zemlja-zrak. Pilot se katapultirao i spustio padobranom u blizinu sela Berič, koje su kontrolisale snage ARBiH-a. U ovoj misiji je učestvovao još jedan britanski Harrier, kao i par američkih aviona A-10 "Warthog" dizajniranih za uništavanje tenkova i bunkera. UN je zaprijetio vazдушnim napadima ako VRS ne prestane s napadima.³⁴

Situacija u Goraždu je dovela do još jedne od rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a.³⁵ Iako se ovaj angažman NATO-ove avijacije nije nalazio u okviru operacije "Deny Flight", pružio je značajno iskustvo, ali i putokaz kojim smjerom bi se operacija trebala izvoditi.

Zračna intervencija NATO avijacije je podigla bojazan i u krugu Vrhovnog Saveta Odbrane Jugoslavije.³⁶ U izlaganju gdje general Momčilo Perišić navodi: *Bombardovanjem srpskih položaja u reonu Goražda situacija se, po mnogo čemu, izmjenila u negativnom smislu u odnosu na bezbednost SR Jugoslavije. Ako oni nastave tako a videli smo da ima mogućnosti za to – i ako dođe do masovnijeg udara po prostoru Republike Srpske, onda će sigurno angažovati lovačku avijaciju za izolaciju bojišta. Rekli smo da imaju oko 250 aviona na prostoru Italije i na nosačima aviona. Od tog ima 137 bombardera i oko 90 lovaca presretača. Najvjerojatniji scenarijo, ako bi došlo do masovnog udara po prostoru Bosne, a do toga će doći ako se tamo borbena dejstva i politika ne bi vodili kako valja, lovce bi*

³⁴ Chuck Sudetic (April 17, 1994) "Conflict in the Balkans: The Offensive; Serbs Down a British Jet Over Gorazde" The New York Times.

³⁵ UN Security Council, Resolution 713, Distr. GENERAL, S/RES/913, 22 April 1994.

³⁶ Vrhovni savet odbrane (VSO) je bio vojno-političko tijelo Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) koje je donosilo ključne strateške i odbrambene odluke, posebno u periodu ratova na prostoru bivše Jugoslavije. Sastojalo se od predsjednika SRJ, te predsjednika Srbije i Crne Gore, uz vojne komandante i ministre odbrane, i direktno je upravljalo Vojskom Jugoslavije (VJ), zadržavajući kontrolu nad vojnom moći i političkom strategijom SRJ. Za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu, VSO je koordinisao vojnu i logističku podršku snagama Republike Srpske i Republike Srpske Krajine. Iako nominalno distanciran od zvaničnih operacija u Bosni i Hercegovini, VSO je bio ključno tijelo za obezbjeđivanje naoružanja, opreme i obuke snagama VRS i SVK, kao i odobravanju direktnih operacija koje su vojni efektivni SRJ provodili u zemljama bivše Jugoslavije. Podrška i koordinacija VSO je bila ključna za operativne kapaciteta VRS-a, posebno u ranim fazama rata, kada su resursi i obavještajna podrška JNA / VJ odigrali ključnu ulogu u uspostavljanju dominacije nad teritorijem i održanju vojne nadmoći. Više o tome u M. Džananović, H. Karčić, E. Suljagić, S. Turčalo, 2024. "Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine", Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta; Potočari: Memorijalni centar Srebrenica; Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

upotrebili za izolaciju bojišta, odnosno za zaštitu, eventualnog, dejstva naše avijacije prema njima, a time bi masovno ugrozili naš vazdušni prostor SR Jugoslavije...³⁷

General Perišić je očito bio zabrinut da bi djelovanje NATO-avijacije moglo pozitivno djelovati na borbeni angažman ARBiH-a, odnosno da postoji mogućnost kako bi ARBiH iskoristio svaki sljedeći zračni udar kako bi uvezao snage iz centra sa snagama koje se nalaze u istočnobosanskim enklavama i tako ugrozio SR Jugoslaviju.

Uprkos činjenici da je operacija "Deny Flight" teško izlazila na kraj s održavanjem zabrane leta, uspijevala je nametnuti NATO-ovu avijaciju kao značajnu vojnu silu na terenu.

Tetsu Ito na osnovu goraždanske krize i blage reakcije NATO-a uvidio je da je političko rukovodstvo Republike Srpske otkrilo slabosti u odnosima UN-a i NATO-a. Prvi put su Srbi prepoznali sukob između UN-a i NATO-a u rukovanju dvostrukim ključnim sistemom kao slabost za vrijeme operacije "Zvijezda-94" u aprilu 1994. Zahtjev NATO-a za zračnim udarom bio je blokiran od strane UN-a, koji je reagovao na upozorenje Srba da će nemilosrdno postupati prema snagama UN-a u slučaju zračnih udara.³⁸

U zoni odgovornosti Petog korpusa situacija je bila posebno dinamična. Snage ARBiH-a su 24. oktobra pokrenule operaciju "Grmeč 94" prema srpskim položajima dolinom rijeke Une i ka Bosanskom Petrovcu. Kao odgovor, V i PVO VRS su započeli kontraofanzivu "Jutro" 4. novembra, koristeći avione sa aerodroma Udbina. Osmog novembra srpski avioni napali su fabriku "Gorenje" i Željezaru u Bihaću, uz procjenu da je ovim napadom privremeno zaustavljena namjenska proizvodnja za Peti korpus ARBiH. Pola sata nakon što su srpski avioni uzletjeli pojavili su se avioni NATO-a.³⁹ Devetog novembra jedan avion je izvršio napad na pogon fabrike "Krajina-metal" koja se nalazila sjeverno od Bihaća, gdje se pravila municija za snage Petog korpusa. Prema pisanju analitičara CIA-e, riječ je o lovcu-bombarderu "Orao" jugoslovenske proizvodnje koji je uzletio s aerodroma Udbina i uništio jedno od skladišta s municijom u Bihaću koristeći rakete "AGM-65Maverick".⁴⁰

³⁷ ICTY, Vrhovni savet odbrane, stenografske beleške sa 19. sednice Vrhovnog saveta odbrane održane, 16. 3. 1994. str 5-6.

³⁸ Ito 1995, 15.

³⁹ Dimitrijević 2017, 192.

⁴⁰ Battlegrounds 2002, 249.

U jeku teške ofenzive VRS na Bihać, bilo je govora da su srpski borbeni avioni s udbinskog aerodroma, na teritoriju Hrvatske, 18–19. novembra bombardovali Bihać, te da se jedan od aviona srušio na području Cazina. Istovremeno s dešavanjima na terenu nastavlja se korištenje vazdušnog mosta između Hrvatske i aerodoma Ćoralići. Komanda grupacije "PAUK"⁴¹ zatražila je 10. novembra 1994. godine od 15. korpusa SVK da vatrom iz topova 139 mm spriječi slijetanje na Ćoraliće. Osmatranje je planirano za 11. novembar, s naređenjem da se otvara vatra pri svakom polijetanju i slijetanje. Zbog nedostatka saradnje s radarskim osmatračima, zračni saobraćaj je nesmetano nastavljen. U večernjim satima 15. novembra poletjela su tri, a sletjela dva aviona s municijom za Peti korpus AR-BiH. Za vrijeme kontraofanzive, raketni sistemi Volhov djelovali su iz oblasti Buševića. Dva projektila ispaljena su ka Cazinu 14. novembra, a narednog dana dva prema Bihaću, pri čemu je jedna raketa pala na teritoriju pod kontrolom VRS. Na Cazin su 17. novembra ponovo ispaljenja tri projektila.⁴² UNPROFOR je dobio uputstva da obavijesti komandu VRS o tačnim granicama zaštićene zone Bihać te da će svaki naredni napad na tu zonu imati za posljedicu upotrebu zračnih udara.⁴³

Lideri NATO-a su uvjerali lidere UN-a da odobre najveći zračni napad saveza do tada protiv zračne baze u Udbini, s koje su avioni izvršavali napade na Bosnu i Hercegovinu kršeći zabranu letenja. Isplaniran je napad koji je ciljao ne samo zračnu bazu već i projektele zemlja-zrak bosanskih Srba u području.⁴⁴ Za vrijeme planiranja akcije bilo je različitih mišljenja o obimu korištenja zračnih snaga. Preciznije, američki komandanti u Napulju su insistirali na opsežnoj akciji, tražeći zračne udare na srpske PVO sisteme, avione na pisti i kompletnu infrastrukturu aerodroma Udbina, s ciljem da se potpuno onesposobi. S druge strane, generalni sekretar UN-a Ghallal zalagao se za ograničene napade, dok je UNPROFOR zahtijevao da se što prije pokrenu zračni napadi. Iako je general Michael Rose predlagao ciljane napade samo na Udbinu, UNPROFOR, NATO i Vijeće

⁴¹ "PAUK" je grupacija formirana na teritoriji Republici Srpskoj Krajini koju su činile snage Fikreta Abdića, dijelovi VRS, SVK, Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) RS, te specijalne jedinice MUP-a i Državne bezbednosti (DB) Srbije. Komandant ove grupacije je bio general Mile Novaković, komandant SVK. Grupacija "PAUK" je djelovala protiv 5. korpusa ARBiH-a preko jednog dijela državne granice od 130 kilometara. Više o tome u: Šadinlija 2017, 678–679.

⁴² Dimitrijević 2017, 193.

⁴³ Šadinlija 2018, 681

⁴⁴ NATO: NATO AIRCRAFT ATTACK UDBINA AIRFIELD, PRESS RELEASE (94)110, 1994-11-21 (Creation)

sigurnosti UN na kraju su podržali širu akciju.⁴⁵ Kao što se dogodilo u aprilu, Srbi su odgovorili blokiranjem i zabranom kretanja UN-ovom osoblju i ponovno je UN inzistirao na privremenom obustavljanju zračnih udara NATO-a.⁴⁶

O sve težem stanju u Bihaću 1994. godine govori i korištenje ratne avijacije VRS. Usprkos međunarodnim upozorenjima, dva srpska mlažnjaka izvršila su napad na Bihać upotrebom napalm bombi i kasetnih bombi. Napad je bio snažan, ali nije bilo ozlijeđenih. Glasnogovornik Ujedinjenih naroda, major Koos Sol, je izjavio kako su stanovnici Bihaća imali sreće. Sva tri projektila koje je avijacija VRS upotrijebila su pala unutar 100 metara udaljenosti jedan od drugoga. U više navrata, Ujedinjene nacije su upozoravale VRS da bi napadi na Bihać mogli potaknuti vođe mirovnih snaga da zatraže zračne udare NATO-a kao odgovor.⁴⁷ O zračnom napadu detaljnije govori Dimitrijević u svojoj knjizi. Dva aviona "Orao" napala su ciljeve u Bihaću, sletjevši nazad na aerodrom Udbina odmah nakon izvršenog zadatka. Jedan je ciljao kasarnu "Adil Bešić" na jugu grada, dok je drugi gađao vojna postrojenja i komandnu Petog korpusa ARBiH. Podaci Petog korpusa govore da nije bilo žrtava, već samo materijalne štete. Posmatrači UN-a su na terenu zabilježili ostatke: jednu neaktiviranu napalm bombu i nekoliko kasetnih bombi, od kojih jedna nije eksplodirala.⁴⁸

Avijacija NATO-a je isplanirala precizne napade na dva srpska raketna položaja i protuzračnu bateriju, koja je ranije otvarala vatru na britanske avione. Administracija predsjednika Clintona intenzivirala je pritisak na saveznike kako bi proširila NATO-ovu ulogu i spriječila pada Bihaća, ali je naišla na otpor Francuske i Britanije zbog rizika za njihove mirovne snage u Bosni i Hercegovini. Istovremeno, razmatrala se obimna zračna dostava humanitarne pomoći Bihaću, koji je već mjesecima bio bez podrške konvoja UN-a, kako bi se umanjila kriza u gradu. Prema izvještaju New York Timesa, postojala je i bojazan da bi se snage VRS-a aktivno uključile u Hrvatskoj kao novi ratni akter, ali i kao pojačanje Srpskoj Vojski Krajine.⁴⁹

Zračni napadi NATO avijacije izvedeni 21. i 23. novembra na srpske vojne efektivne koji su napadali i ugrožavali "zaštićenu zonu" UN-a Bihać nisu mno-

⁴⁵ Dimitrijević, 2017, 194.

⁴⁶ Haulman 2013, 28.

⁴⁷ Chuck Sudetic, (19 November 1994). "Napalm and Cluster Bombs Dropped on Bosnian Town". The New York Times.

⁴⁸ Dimitrijević 2017, 193.

⁴⁹ Art Pine, (24 November 1994). "NATO Hits Serb Missile Sites; Siege of Bihac Grows" New York Times

go utjecali na tijek napada VRS. Kritična situacija je doživila svoj vrhunac 24. novembra, kada su se snage VRS našle na samom ulazu u grad. U narednih nekoliko dana vođene su teške borbe, u kojim je 26. novembra na grad Bihać palo nekoliko hiljada artiljerijskih projektila, koji su ispaljeni sa srpskih položaja.⁵⁰ Detaljnije o tome govori Bejdo Felić. On navodi da je situacija u odgovornosti 5. korpusa bila izuzetno teška sa odsudnom odbranom na više tačaka. Južni prilazi Bihaću bili su ugroženi, a Velika Kladuša se nalazila u poluokruženju, te da je srpska komanda procijenila kako širenjem napadnih pravaca može razrijediti odbranu 5. korpusa. Međutim, raspoređivanje srpskih snaga na više pravaca također slabi njihovu udarnu moć.⁵¹ Peti korpus je dobio ultimatum da se preda do 20 sati 27. novembra. Na taj ultimatum 5. korpus nije pristajao ali je ponudio prekid vatre na neodređeno vrijeme, dok je VRS insistirao na dogovoru o potpunom okončanju rata.⁵² Borbe su se nastavile do 23. decembra kada je postignut sporazum o prekidu vatre, na čemu je snažno insistirala komanda vojske i posebno Radovan Karadžić.⁵³

Begić navodi da je za vrijeme ove intervencije NATO upotrijebio 39 aviona, ali očigledno je da svi nisu učestvovali u zračnim udarima. Uprkos velikom broju zračnih snaga, riječ je bilo o ograničenoj upotrebi sile koja je koncentrisana samo na jedan aerodrom i pomoćne zemljišne objekte. Akcija NATO avijacije zasigurno nije iskoristila svoj potpuni potencijal. Iako je Bihać bio "sigurna zona" UN-a, bez obzira na NATO intervenciju, artiljerijski udari i pješadijski napadi su nastavljeni bez ikakvih smetnji. Evidentno je da cilj ove intervencije nije bio prekinuti napad na Bihać, nego oduzeti VRS-u mogućnost da koristi borbeni zračni arsenal koji je imao na raspolaganju⁵⁴

O ovoj akciji NATO avijacije svjedoči i Richard Holbrooke u svojoj knjizi "Završiti rat". Holbrooke navodi da je srpska avijacija, osim što je narušila "no-fly zonu" nego su njeni avioni prešli međunarodnu granicu između Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Zračni udari na Udbinu su predloženi Holbrooku kao najveći zračni juriš u Evropi od kraja Drugog svjetskog rata. Dan kasnije je i Holbrook

⁵⁰ Šadinlija 2018, 681.

⁵¹ Felić 2002, 386-390.

⁵² Кукобат-Димитријевић 2019, 144 .

⁵³ Кукобат-Димитријевић 2019, 161.

⁵⁴ Begić 2013, 360.

saznao da je bilo riječ o samo nizu manjih zračnih udara. Šteta nanesena aerodromu se mogla popraviti u svega dva dana, što se i na koncu desilo.⁵⁵

Doprinos zračnih snaga NATO-a mirovnim operacijama UN-a na Balkanu postupno se povećavao od 1993. do 1995. godine. Početni nadzor letenja američkih, britanskih, francuskih i nizozemskih aviona pojačan je dolaskom turskih borbenih aviona do jula 1993. Španija je uključila svoje avione 1994, a Njemačka je to učinila u julu 1995. Konačno, Italija je započela napadne operacije u septembru 1995. u sklopu operacije "Deliberate Force". Italija je također bila osnovna baza borbenih aviona, raspoređenih među sedam zračnih baza.⁵⁶ "Deliberate Force" značajno se razlikovao od "Deny Flight". Operacija je bila adekvatno osmišljena kako bi efektivno iskoristila potencijal savremenih borbenih aviona za postizanje ključnih ciljeva.⁵⁷ Konkretno razlike se vide u primjeni zračnih snaga. Dok je "Deny Flight" u osnovi bila osmišljena da odvraća vazdušne prijetnje, "Deliberate Force" je samo kroz tri sedmice izvršila preko 3.500 borbenih letova s preciznim ciljanjem preko 300 meta VRS. Operacija "Deliberate Force" je označila proširivanje kapaciteta "Deny Flight" i otvorila put za mirovne pregovore, koji su u konačnici rezultirali potpisivanjem Daytonskog sporazuma krajem 1995. godine.⁵⁸

Zračne snage izvršavale su različite zadatke u prvom ratnom angažmanu NATO-a. Dok su neki od zračnih snaga NATO-a već imali iskustvo izvođenja borbenih operacija izvan saveza, polovina sudjelujućih zračnih snaga (nizozemske, španije, turske i njemačke) nisu bile angažirane u nedavnom Zaljevskom ratu. U početku, zadaci misije "Deny Flight" uglavnom su uključivali patroliranje borbenih aviona radi provedbe zabrane letenja. Tijekom prve dvije godine kampanje, NATO je izveo samo devet napada na kopnene ciljeve. Stoga su dvije i pol hiljade borbenih letova NATO-a (usmjerenih protiv otprilike 50 ciljnih kompleksa) tijekom tri sedmice operacije "Deliberate Force" predstavljale značajnu promjenu politike Zapada prema Bosni i Hercegovini.⁵⁹

Rezolucije Vijeća sigurnosti bile su mrtvo slovo na papiru. Bilo je potrebno vodstvo NATO-a, posebno Sjedinjenih Američkih Država, Francuske i Velike

⁵⁵ Holbrooke 1998, 60.

⁵⁶ Hunt 1998, 38.

⁵⁷ Miller 1997, 67.

⁵⁸ John A. Tirpak (Oct. 1. 1997). "Deliberate Force, Air & Space Forces Magazine"

⁵⁹ Hunt 1998, 39.

Britanije, da primijene silu kada je to bilo najpotrebnije. Vojni zapovjednici odgovorili su na ove postupne promjene u UN-ovoj politici u Bosni. Oni su mogli proširiti svoje operacije samo onda kada su političari pružili svoju podršku za proširenje opsega i ciljeva tih operacija.⁶⁰

Diplomatski pritisci usmjereni na srpsku stranu s ciljem njihovog naknadnog prihvatanja Vance-Owenovog mirovnog plana su nastavljeni. Rezolucijom 816 od 31. marta 1993. godine proširena je zona zabrane letova iznad Bosne i Hercegovine i naloženo, da se u slučaju daljeg kršenja zabrane, njeno provođenje osigura proporcionalno specifičnim okolnostima i prirodi letova, što je značilo faktičko odobrenje primjene sile.⁶¹ James Gow smatra da je postojala dovoljno volje u međunarodnoj politici za upotrebom sile kako bi se nametnuo Vance-Owenov mirovni plan 1993. godine.⁶² Jedna od bitnih stavki koje su prouzrokovale aktivni borbeni angažman NATO snaga u operaciji "Deny Flight" jeste i sigurno propast Vance-Owenovog mirovnog plana.

Rezolucije Vijeća sigurnosti 819 od 16. aprila i 824 od 6. maja 1993. godine, kojima su Srebrenica, Žepa, Goražde, Bihać, Sarajevo i Tuzla označeni kao "sigurne zone" UN-a, nisu izravno utjecale na daljnji tijek i uspjeh mirovnih posredovanja u Bosni i Hercegovini. Međutim, aktivna provedba zabrane letenja iznad Bosne i Hercegovine značajno je smanjila broj žrtava, sprečavajući upotrebu borbenih zrakoplova Vojske Republike Srpske.⁶³

Zaključak

Uloga NATO-a u ratu u Bosni i Hercegovini može se promatrati kroz nekoliko različitih faza: prva faza predstavlja pasivni monitoring bosanskohercegovačkog zračnog prostora kroz operaciju "Sky Monitor"; druga faza predstavlja aktivno patroliranje kroz operaciju "Deny Flight"; treća faza predstavlja nastavak operacije s dodatkom zračnih udara i podrške UNPROFOR-ovih snaga i konačno četvrta faza predstavlja prerastanje "Deny Flight" u operaciju "Deliberate Force" koja predstavlja predstavljala završni čin u upotrebi zračnih snaga NATO-a u Bosni i Hercegovini.

⁶⁰ O'Bale 2012, 10.

⁶¹ Šadinlija 2018, 329.

⁶² Gow 1997, 308–209.

⁶³ Delić 2007, 286–287.

Iskustva NATO-saveza u Bosni i Hercegovini su ukazala na potrebu za modernizacijom intervencionističke doktrine, sofisticiranim informacijskim sistemima zbog bolje komunikacije i obrade podataka. Rukovodeći organi NATO-a su relativno brzo nakon otpočinjanja operacije uvidjeli da nije moguće kontrolisati zračni prostor Bosne i Hercegovine, posebno nakon napada srpske avijacije na zaštićenu zonu Bihać u novembru 1994. godine. Takvi uslovi na terenu su doveli do toga da se operacija "Deny Flight" preformuliše, odnosno unaprijedi i fokusira na izvođenje zračnih udara po položajima Vojske Republike Srpske kako bi se, barem jedna, od "strana" natjerala da sjedne za pregovarački stol te da dogovori primirje, ali i konačan mirovni sporazum koji bi završio dugi i krvavi rat. Dešavanja poput masakra civila na sarajevskoj pijaci Markale, odbijanje VRS-a da se povuku teška artiljerijska oruđa izvan zone isključenja oko Sarajeva, neuspjeli pokušaj ARBiH-a da deblokira Sarajevo, genocid u Srebrenici, odnosno pad Srebrenice i Žepe (koje su bile zaštićene zone) postepeno su vodile do toga da NATO promijeni svoj inicijalni plan operacije.

Summary

The NATO operation in Bosnia and Herzegovina "Deny Flight"

NATO's involvement in the conflict can be observed through several distinct phases: the first phase involves passive monitoring of the Bosnian airspace through the "Sky Monitor" operation; the second phase consists of active patrolling through the "Deny Flight" operation; the third phase entails continuing the operation with added air strikes and support for UNPROFOR forces, and finally, the fourth phase marks the transformation of "Deny Flight" into the "Deliberate Force" operation, representing the concluding act in the war. NATO's experiences in Bosnia and Herzegovina highlighted the need for modernizing interventionist doctrines and implementing sophisticated information systems for improved communication and data processing. NATO's leadership quickly realized, shortly after the commencement of the operation, that controlling Bosnia and Herzegovina's airspace was not feasible, particularly after the Serbian aviation's actions in the protected zone of Bihać in November 1994. The challenging conditions on the ground led to the reevaluation and enhancement of the "Deny Flight" operation, focusing on conducting air strikes against the positions of the Army of Republika Srpska. The goal was to force at least one of the parties to come to the negotiating table, agree to a ceasefire, and ultimately reach a final peace agreement to end the long and bloody war. Events such as the civilian massacre at the Sarajevo market Markale, the refusal of the Army of Republika Srpska (VRS) to withdraw heavy artillery from the exclusion zone around Sarajevo, the unsuccessful attempt by the Army of Bosnia and Herzegovina (ARBiH) to lift the siege of Sarajevo, the genocide in Srebrenica, and the fall of Srebrenica and Žepa (both designated safe zones) gradually led to NATO altering its initial operational plan.

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

- Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a
- ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia)
- NATO saopštenja za štampu
- The New York Times
- Air & Space Forces Magazine

LITERATURA

- Balkan Battlegrounds, *A Military History of The Yugoslav Conflict, 1990-1995, Volume I*, Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, Washington 2002.
- Begić, M. 2013. *U Opsadi 1201 dan. Sigurna zona UN-a Bihać*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
- Bucknam, M. A., 2003. *Responsibility of Command: How UN and NATO Commanders Influenced Airpower over Bosnia*. Alabama: Air University Press Maxwell Air Force Base.
- Corsini, R. 1995. The Balkan War, What Role for Airpower? *Airpower Journal* - Winter 1995: 1-13.
- Delić, R. 2007. *Armija Republike Bosne i Hercegovine: nastanak, razvoj i odbrana zemlje*, knjiga prva, Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca.
- Dimitrijević, B. B. 2017. *Vazdušni rat nad Republikom Srpskom i Republikom Srpskom Krajinom*, Beograd: Društvo Istoričara Srbije.
- Džananović, M., Karčić, H., Suljagić, E., Turčalo, S. 2024. *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu; Potočari: Memorijalni centar Srebrenica; Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.
- Felić, B. 2002. *Peti korpus 1992-1995*, Sarajevo: Ljiljan.

- Кукобат, Д., Димитријевић Б. 2019, 2. крајишки корпус Војске Републике Српске, Бања Лука: Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица.
- Leurdijk, D. A. 1996. *The United Nations and NATO in the Former Yugoslavia, 1991–1996, Limits to Diplomacy and Force* The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.
- Giba, M. 2017. Posthladnoratovska diplomacija prinude – Balkanski ratovi i “odmetnute države”: Bosna, Kosovo, Afganistan i Irak, *Međunarodne studije*, god. 17 (1–2), 11–36.
- Holbrooke, R. 1998, *Završiti rat*, Sarajevo: Monografija.
- Hunt, P. C. 1998, *The Balkan Air Campaign. Coalition Warfare: Considerations for the Air Component Commander*. Maxwell: Air University Press.
- Irvin, S. *Deny Flight Bluffer’s guide to Operations Law*. Naples: Allied Air Forces Southern Europe.
- Ito, T. 1995. *UN authorized use of force: recent changes in UN practice*, Oslo: Institutt for forsvarsstudier.
- Miller, K. F. 1997. *Deny Flight and Deliberate Force: An Effective Use of Airpower?* Master thesis on Military Art and Science. Fort Leavenworth, Kansas.
- Mueller, K. P., 2013. *Denying Flight, Strategic Options for Employing No-Fly Zones, Report*, Washington: RAND Project AIR FORCE.
- Novaković, I. 2010. Multilateralne operacije – NATO, *Western Balkans Security Observer*, Broj 16. Januar–Mart 2010. 25–37.
- O’Beale, M. 2012. *Bombs over Bosnia: The Role of Airpower in Bosnia-Herzegovina*, Mostowa: Biblioscholar.
- Owen, R. C. 2000. *Deliberate Force, A Case Study in Effective Air Campaigning*, Alabama: Air University Press, Maxwell Air Force Base.
- Power, S. 2002. *Problem From Hell, America and the Age of Genocide*. New York: Basic Books.
- Šadinlija, M. 2018. *Između pravde i realpolitike, Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992–1995*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

- Šehić, Z. 2013. *Eksperiment u svjetskoj Laboratoriji Bosna, Međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994.)*. Sarajevo: Dobra Knjiga.
- Wallander, C. A. 2000. "Institutional Assets and Adaptability: NATO after the Cold War". *International Organization*, vol. 54 (4), 705-735.
- Wentz, L. 2002. *Lessons From Bosnia: The IFOR Experience*, Forest Grove: University Press of the Pacific.

